

PAVEL HEŘMÁNEK

„ABY NEMUSELI NAKONEC ŽEBRATI“

TRAUZE
VALKY

PŘÍBĚHY Z DĚJIN
KARLÍNSKÉ
INVALIDOVNY

€

EPOCHA

PAVEL HEŘMÁNEK

**„ABY NEMUSELI
NAKONEC
ŽEBRATI“**

ALFA

ALFA

Edice představuje nové pohledy na vojenské konflikty, jejichž traumatizující dopad lze sledovat i desítky let po jejich ukončení. Příběhy aktérů, svědků, obětí i zločinců zrcadlí hluboké společenské otřesy, které zejména Evropě přinesla válka. Odborně pojaté publikace se zabývají také každodenním životem „malých“ jednotlivců stížených válkou, a to na pozadí přelomových událostí starého kontinentu.

PAVEL HEŘMÁNEK
**„ABY NEMUSELI
NAKONEC
ŽEBRATI“**

PŘÍBĚHY Z DĚJIN
KARLÍNSKÉ INVALIDOVNY

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Pavel Heřmánek, 2015
Cover © Karel Kárász, 2015
Czech Edition © Nakladatelství Epoque, 2015

ISBN 978-80-7425-252-5

Obsah

Úvod	9
Kapitola první	
Příběh Strozziho nadace a karlínská Invalidovna (1658–1952) ...	15
Kapitola druhá	
Střípky ze života v Invalidovně	57
Stará trafikantka	119
Předváleční invalidé Josef Velíšek a Jan Wolf	124
Josef Sudek	130
Kapitola třetí	
Převrat v Invalidovně. Konec starých časů	133
Kapitola čtvrtá	
Spor o Invalidovnu (1919–1923). Karlínský ústav na rozcestí ...	157
Vladimír Michl	158
Ondřej Kypr	164
Spor o Invalidovnu	176
Josef Mandaus	200
Kapitola pátá	
Soumrak invalidů v Karlíně	205
Poslední velitelé ústavu. Vojenské muzeum a archiv v Invalidovně ...	205
Stavba nové Invalidovny v Hořicích – epilog karlínského ústavu ...	222

Kapitola šestá

Invalidní důstojníci v karlínském ústavu.	233
Medailonky invalidních důstojníků	233
Příběh nešťastného majora ve výslužbě	244
Místo epilogu	266
Prameny a literatura	267

Úvod

Mezi rozvíjejícím se Karlínem a sídlištěm Invalidovna, poblíž úpatí vrchu Vítkova, se rozkládá rozlehlá budova karlínské Invalidovny. Ač se jedná pouze o jednu realizovanou devítinu z původních monumentálních plánů proslulého architekta Kiliána Ignáce Dientzenhofera, přesto nedostavěné torzo Invalidovny představuje nejstarší a největší historickou stavbu v Karlíně. Zaslouží si tudíž nemalou pozornost a také náš respekt. Nedejme se oklamat opravenou zdobnou barokní fasádou severního traktu, jež přitahuje pozornost lidí projíždějících tramvají či korzujících parkem v jeho bezprostřední blízkosti. Za novou fasádou, již vévodí sochy invalidů na vznosných rizalitech a jejich attikách, se skrývá starý svět. Stačí jen nahlédnout za roh. Navíc přízemí stavby bylo těžce postiženo srpnovými povodněmi v roce 2002 a je ve velmi špatném stavu.

Současný stav Invalidovny je tedy na pováženou a nepříliš vábný, i její budoucnost je na vážkách. Potenciální rekonstrukce by vyžadovala obrovské finanční prostředky s miliardovou dotací a také promyšlený architektonický plán. Situace okolo Invalidovny má v zásadě tři reálné alternativy. Je možné, že o ni projeví zájem určitá státní instituce a Invalidovna jí bude bezplatně vydána. Kdysi zamýšlený kampus Filosofické fakulty UK by byl přímo ideálním projektem pro samotnou budovu i Karlín. Ve druhém případě, při nezájmu státních institucí a samosprávných celků, bude Invalidovna rezortem obrany komerčně prodána a stane se z ní například luxusní hotel. To bohužel vypadá v dnešním finančně dravém společenském klimatu jako nejpravděpodobnější varianta. Ve třetím případě bude Vojenským ústředním archivem opuštěná budova chátrat a promění se postupně v rozpadající se ruinu a sídlo četných bezdomovců.

Ať tak či onak, Invalidovnu čeká nejistá budoucnost a život i pracovní ruch z ní může nadobro vyprchat. Právě proto chce tato publikace na budovu Invalidovny poukázat. Pokouší se především v četných příbězích

nastínit, jak Invalidovna vznikla, co zažila, čím prošla, čemu a komu posloužila. To může totiž představovat určitou inspiraci pro její další reálné využití. Tato kniha je také vůbec prvním systematictější pojatým pokusem dějiny Invalidovny shrnout.

Badatel, který se dějinami tohoto objektu i vojenských invalidů zabývá, stojí ovšem před nelehkým úkolem. O budově, válečných invalidech či Strozziho nadaci existuje opravdu jen pár útlých publikací,¹ obsáhlejších zmínek,² článků³ a jedna disertační práce o válečných poškozených, kde je karlínská Invalidovna zmíněna.⁴ Nejen na internetu se samozřejmě nacházejí četné fotografie.⁵ O to více jsme se snažili vycházet z dochovaných archivních materiálů, jež dosud zůstávaly z větší části nepovšimnuty v útrobách Vojenského historického archivu.

Vycházeli jsme přitom z fondu „Vojenská Invalidovna Praha“ (Militärinvalidenhaus Prag, zkratka MIH), který se skládá celkem z 588 kartonů, 433 úředních knih a 276 podacích protokolů a není v současnosti archivně zpracován. Přitom jsou prozatím od sebe fyzicky odděleny materiály, týkající se starého fondu Invalidovny do roku 1918, a fond meziválečný.

¹ Dvě základní publikace jsou: Augusta MÜLLEROVÁ, Jan Bedřich NOVÁK, *Karlínská Invalidovna*, Praha 1948; Josef KRUBNER, *Invalidní nadace polního podmaršálka Petra hraběte Strozziho a přínáležející Invalidní asyl v Hořicích*, 1901.

² František KNEIDL, *Dějiny města Karlína. Špitálsko za branou poříčskou od dávných časů do založení Karlína (Kniha první)*, Praha, Unie, 1923; Zdeněk MÍKA, *Karlín. Nejstarší předměstí Prahy*, Muzeum hlavního města Prahy, 2011, s. 11–19 (staré grafiky, akvarely, fotky Invalidovny), 92–93 (hřbitov), 118–120 (pomník zákopníků z roku 1890 a báseň na jejich památku); Ladislav MICHÁLEK, Irena MICHÁLKOVÁ, *Zaniklé pražské vojenské hřbitovy*, Praha, 2008.

³ Dr. Antonín POKORNÝ, *Péče o vojenské invalidy v Praze do 18. stol.*, 1948, VÚA – VHA Praha; František DOHNAL, *Vojenské invalidovny v Čechách (k historii realizace jedné myšlenky)*, Vojenské zdravotnické listy, ročník LXXII, 2003, č. 5, s. 244–249.

⁴ Marek RŮŽIČKA, *Péče o válečné invalidy v Československu v letech 1918–1938*, Dizertační práce obhájená na FF UK v Praze v roce 2011.

⁵ Obsažnou fotogalerii pražské Invalidovny o 185 snímcích čtenář nalezne na webových stránkách serveru Aktuálně.cz: <http://zpravy.aktualne.cz/domaci/fotogalerie-obrazem-o-prazskeinvalidovne/r~i:gallery:31200/r>.

Starý fond čítá 508 kartonů (1857–1918), 208 cenných evidenčních knih (1803–1864), kde jsou kromě obyvatel Invalidovny zaznamenáni i tehdejší patentální invalidé, 133 úředních knih různých druhů (například cenná řada knih rozkazů z let 1828–1919) a 219 zpočátku mezerovitě dochovaných podacích protokolů (1822–1918). Na jiném místě je soustředěn fond meziválečné Invalidovny (1918–1938) o 44 kartonech, který nazýváme pracovní pro rozlišení „*Vojenská Invalidovna Praha (Hořice)*“. S tímto materiálem jsme pracovali především. Fond vojenské Invalidovny nepředstavuje úplně jednoduchý soubor archiválií. Vyznat se v něm vyžaduje jistou dávku trpělivosti a úsilí. Snaha se ovšem vyplácí, neboť lze v rámci některých dokumentů nalézt materiály ještě z 18. století či z 1. poloviny 19. století.

Jak k Invalidovně přistupujeme? Přes jistou izolaci obyvatel a svébytnost karlínského ústavu byla budova se svým okolím včleněna do života Karlína, Prahy i celé země. Nemohla se tedy od běhu dramatických událostí a válek, kterých nebylo během 18. a 19. století málo, nijak uchránit. Dějiny Invalidovny a příběhy jejích obyvatel vlastně velmi zajímavě a z netradičního úhlu pohledu ilustrují osudy naší mnohdy těžce zkoušené vlasti a slouží jako citlivý indikátor sociální péče o válečné invalidy a poškozence. Invalidovna představovala především místo, kam lidé přicházeli, aby nemuseli žebrať nebo živořit v bídě a starobě, kde se lidé rodili, umírali, léčili, učili, modlili, bydleli a pracovali, prostě prožívali v ní svůj příběh či jeho část. Kniha tedy rozhodně nepomíjí důležitá rámcová témata, snaží se ale především postihnout vybrané a dokumentovatelné příběhy konkrétních lidí na pozadí určitého dějinného rámce.

Struktura knihy má svou vnitřní logiku, čtenář však nemusí číst nutně vše, co se mu předkládá. Jaká je tedy nabídka? První kapitola shrnuje příběh Strozziho nadace ve vztahu k Invalidovně. Nikoli náhodou, hraběcí nadace totiž tvořila nejdůležitější rámec života ústavu. Příběh nadace trval 294 let, vybrali jsme tedy jen několik témat. Čtenář tak může proniknout blíže k osudům Petra Strozziho a jeho závěti, může sledovat vznik samotné Invalidovny nebo problematiku nadačních pozemků západně i východně od ústavu ve vztahu k urbanismu na konci 19. století a ve 30. letech 20. století. Budeme se ale třeba věnovat i karlínskému

fotbalu, nepříliš známým dějinám nadace a Invalidovny za Protektorátu Čechy a Morava a skončíme až v roce 1952. Tehdy totiž Strozziho nadace zanikla jako právnická osoba.

Stěžejní část knihy představuje její druhá kapitola, která se snaží přiblížit každodennost ústavu, tedy jak se v Invalidovně žilo, kolik chovanců se v ní nacházelo, jaká byla struktura obyvatel, co lidé z Invalidovny dělali, jak se bavili, jak vypadala duchovní správa ústavu (včetně života duchovního Josefa Vampoly), jak se vyvíjel hřbitov u úpatí Vítkova, jaké bylo materiální zabezpečení obyvatel ústavu a podobně. Tato kapitola se snaží co nejvíce proniknout ke konkrétním obyčejným i neobyčejným lidem, kteří v Invalidovně žili a třeba i zemřeli. Dozvíme se tak leccos o staré trafikantce Anně Wurmové, o předválečných invalidech Josefu Velíškovi a Janu Wolfovi či o řadě válečných poškozců a jejich trampotách nebo deliktech. Řada příběhů nepostrádá drsnost a tragiku.

Z dějin 18. a 19. století se dochovaly opravdu spíše střípky, ve 20. století se již daří dávat dohromady ucelenější příběhy a rekonstruovat detailnější průběh událostí. Další kapitoly se tudíž věnují problematice dějin Invalidovny po roce 1918. Třetí kapitola podrobně přibližuje převrat v Invalidovně na konci října 1918, kdy se brojilo proti rakouským důstojníkům. Věnuje se hlavnímu hrdinovi převratu, prvnímu veliteli ústavu i nejvíce nenáviděnému rakouskému důstojníkovi a jeho metodám.

Čtvrtá kapitola se snaží podrobně rekonstruovat spor o Invalidovnu a o Strozziho nadaci na počátku dvacátých let 20. století mezi Ministerstvem národní obrany a Ministerstvem sociální péče. V jejím rámci se něco dozvíme o životě druhého a třetího velitele Invalidovny (Vladimíra Michla a Josefa Mandause) a zařadili jsme zde i medailonek zakladatele moderní péče o válečné invalidy a poškozence Ondřeje Kypra. Tato kapitola má spíše odbornější ráz, ale nevyhýbá se pestrým životním příběhům protagonistů či některým peprnějším detailům.

Pátá kapitola shrnuje postupnou ztrátu významu ústavu v době funkčního období jeho čtyř posledních velitelů, věnuje se ubývání invalidů a jejich přestěhování do nového azylu v Hořicích v Podkrkonoší; využívá přitom i četné dobové články. Ruku v ruce s tím sleduje postupnou

proměnu budovy ve Vojenské muzeum a Vojenský archiv Památníku osvobození, po 2. světové válce Vojenský ústřední archiv.

Šestá kapitola se znovu vrací ke konkrétním osudům a pokouší se o systematictější popis vrstvy vyšších invalidních důstojníků, kteří žili v karlínském ústavu po roce 1918. Soustřeďuje se zejména na život jednoho z nich, na osudy invalidního majora ve výslužbě Jindřicha Bláhy (1875–1926). Tato kapitola je v knize vlastně nejpodrobnější rekonstrukcí jednoho individuálního příběhu, neboť k Bláhovi se dochovala celá řada emocionálně laděných výpovědí.

Knihou rozhodně celé téma Invalidovny a vojenských invalidů nevyčerpává. To ani nemůže a nechce, už vzhledem k rozsáhlosti nezpracovaných fondů, dochovaných ve Vojenském historickém archivu, popřípadě v dalších archivech. Není ani v silách jednoho člověka všechny materiály projít. Velké množství otázek tak zůstává nadále otevřeno, nezodpovězeno nebo nepoloženo. Čeká tedy na další badatele a zájemce o dějiny karlínského ústavu a válečných invalidů z řad odborné i širší veřejnosti.

Kapitola první

Příběh Strozziho nadace a karlínská Invalidovna (1658–1952)

U rozlehlé karlínské Invalidovny vítá příchozího pomník hraběte Petra Strozziho z roku 1898 od profesora hořické kamenické školy Mořice Černila. Busta byla vytesána z tyrolského mramoru podle vídeňské podobizny šlechtice z roku 1663. Barokně řešenému podstavci posloužil hořický pískovec. Na něm čteme zlatým písmem provedený latinský nápis, zdůrazňující šlechticovy velké zásluhy ve prospěch invalidů, s odkazem na rok 1658 a Strozziho „pravou lidskost“ (*vera humanitas*).⁶ Právě v roce 1898 totiž uplynulo 240 let od sepsání závěti hraběte Strozziho, což chtěl tehdejší velitel Invalidovny a ctitel historických tradic plukovník Alois Viditz von Auenstein pomníkem připomenout. A opravdu, bez kšaftu hraběte ze 3. srpna 1658 by nebylo jeho nadace, bez Strozziho nadace,

⁶ „*Indefessus et fortis Austriae dux Petrus comes Strozzi 1626–1664 vera humanitate militi invalido magnis opibus donum dedit 1658*“.

16 Kapitola první

ať už byly původní záměry hraběte jakékoliv, by nebylo karlínské Invalidovny a péče o válkou postižené, zestárlé a chudé vysloužilce a jejich rodiny. Jednoduchá rovnice hned na úvod. Právem tedy invalidé každý rok 6. června kladli před Strozziho pomník věnce a jeho památku si v tento den připomínali důstojníci z Invalidovny slavnostní hostinou.

Karlínská invalida a zaměstnanci Invalidovny vzdávají ve výroční den (6. června) v sadech před touto budovou hold hraběti Petru Strozsimu, zakladateli vojenské invalidní nadace trvající téměř 300 let

Strozziho nadace nekončí vznikem a prvním obydlím Invalidovny v roce 1735, ani postavením a odhalením pomníku hraběti v srpnu 1898, či odchodem invalidů do Hořic v Podkrkonoší v květnu 1935. Nadace kupodivu přežila i 2. světovou válku a její definitivní konec přichází až v roce 1952, příznačně v době komunistické totality, kdy končilo vše nápadně svébytně. Nadace tedy trvala celých 294 let. To je jistě úctyhodná

historie téměř tří staletí českých dějin. Historie plná výkyvů a někdy i negativních tendencí, které však nemohly nikdy zakrýt v podstatě dobročinný a veskrze lidský, pozitivní účel Strozziho odkazu.

Na počátku stál barokní šlechtic a polní podmaršálek z florentského rodu Strozziů, profesionálních bankéřů a válečníků.⁷ Jak se florentští šlechtici uchytili právě v Čechách? Petrův otec Giacomo (Jakub) Strozzi se dostal do naší vlasti poměrně jednoduše. Za prokázané služby za dlouhé třicetileté války byl českým králem a římským císařem Ferdinandem II. odměněn panstvím Hořice a Třebovětice se vším příslušenstvím. Jednalo se o konfiskovaný majetek proslulého frýdlantského vévody a císařského generalissima Albrechta z Valdštejna, zavražděného, jak známo, roku 1634 v Chebu. Jeho četné statky Ferdinand II. rozdával svým věrným, a jedním z nich byl i císařský generál, komoří, polní podmaršálek a posléze „zjednaný“ plukovník Jakub Strozzi, jenž se tituloval jako hrabě ze Schrattenthalu. V darovací listině z 19. května 1635 tak čteme, že císař bere při svém daru: „v úvahu...vytrvalé věrné služby, které nám, našemu veleslavnému arcidomu a ku všeobecnému dobru za přerůzných příležitostí po mnohá léta co nejvýhodněji konal blahorodý náš komoří polní podmaršálek a milý poddaný Jakub Strozzi...a ještě za to se stejnou věrností a pílí co nejposlušněji konati chce...“.⁸ Inu, věnovaný majetek zavazoval Strozziho k další službě veleslavnému rakouskému arcidomu.

Petr Strozzi (1626–1664) nakonec otcovské statky darované ve víru třicetileté války zdědil (další dědic, jeho mladší bratr Oktavián, zemřel v mladém věku) a tituloval se jako hrabě na Hořicích, Třeboveticích a Třeměšovci. Jaké byly ve stručnosti jeho osudy? Po obvyklé průpravě ve šlechtických rodinách se Petr věnoval diplomacii a vojenské kariéře

⁷ Stručné dějiny rodu s medailonky jeho jednotlivých členů shrnuje ve svém článku již zmíněný Dr. Antonín POKORNÝ: *Péče o vojenské invalidy v Praze do 18. stol.*, VÚA – VHA Praha, 1948, s. 19–30 (dále jen A. POKORNÝ). Rukopisný spisek o 34 stranách byl zakoupen pro Vojenský ústřední archiv 23. prosince 1948 a poté přepsán na stroji. Spisek byl znovuobjeven v rámci inventury ve VHA v roce 2014.

⁸ Josef KRUBNER, *Invalidní nadace polního podmaršálka Petra hraběte Strozziho a přínaležející Invalidní asyl v Hořicích*, 1901, s. 59 (dále jen J. KRUBNER).

ve službách tří habsburských vládců – předčasně zemřelého Ferdinanda IV., dále pak Ferdinanda III. a Leopolda I. Habsburského. Prvorozenný syn Giacoma a Octavie Strozzi se ještě jako mladíček stihl zúčastnit dlouhé a pustošivé Třicetileté války. Od roku 1645 působil jako diplomat v družině císařského vyslance Maxmiliána z Trauttmansdorfu v Münsteru a Osnabrücku, kde se složitě vyjednával Vestfálský mír. Od roku 1647 nastoupil službu v císařském vojsku proti Švédům v pluku polního podmaršálka Viléma Voyta z Hunoldštýna. Ve svých třiceti letech (1656), osm let po skončení třicetileté války, zřídil Petr Strozzi vlastní pěší pluk o dvanácti setninách, se kterým táhl pod velením polního maršálka hraběte z Enkevortu do Itálie.

O rok později došlo k jednomu z klíčových okamžiků pro osud nadace. Strozzi byl vážně raněn právě v Itálii v bitvě u Alessandria della Paglia. V následujících týdnech se ze svého zranění vzpamatoval a přitom měl dost času na přemýšlení. Důkazem je první osudově znějící věta jeho testamentu: *„Poněvadž v tomto pomíjejícím životě nic není jistého, než smrt, leč hodina její jest nejistá...“*. Text kšaftu má však své nečekané pokračování: *„a poněvadž já hrabě Strozzi...jsem toho náhledu, že by o dočasný pozůstalý majetek spor a nesrovnalosti mezi příbuznými vzniknouti mohly, což často jedny nebo druhé ve zkázu uvádí...tedy k zamezení toho všeho po dobrém a dlouhém uvažování...beze vší překážky učinil jsem tímto svůj testament...“*⁹ Motivace Strozziho a jeho nadačního odkazu má tedy kromě té metafyzické i tuto řekněme poněkud přízemní motivaci. Ochránit lidumilným a zbožným odkazem majetek před ziskuchtivými příbuznými. Nebo se jednalo jen o dobový zvyk, jak zdůvodnit dobročinnou nadaci?

Nic nám nebrání se domnívat, že ve chvílích odpočinku a meditace o životě a smrti a její neodvratnosti začal hrabě uvažovat o zabezpečení válečných invalidů, kterých jistě viděl během své dosavadní vojenské služby nemálo a jejich osud mu nebyl lhostejný. To se rozhodující měrou promítlo do závěti z 3. srpna 1658 (den nalezení svatého Štěpána). Strozzi ji sepsal, když pobýval na návštěvě na zámku v Dymokurech, ve třicátém

⁹ J. KRUBNER, s. 63

druhém roce svého života. V závěti vyjádřil svá přání ohledně pohřbení v rodinné hrobce u vídeňských augustiniánů, myslel na svou matku Oktavii, jíž odkázal statek Třebovčice, a také na svou manželku Marii Kateřinu, které odkázal všechno své jmění a skvosty. V případě, že by se vdala, vstoupily by ve hru ustanovení satební smlouvy. V sedmém a devátém článku závěti pamatoval Strozzi i na své příbuzné, kterým odkázal různé finanční hotovosti, takzvané legáty.¹⁰

Pro dějiny nadace byl ale klíčový až závěrečný desátý článek kšaftu, jehož podstatnou část uvádím v překladu správce hořického velkostatku a autora publikace o Strozziho nadaci (1901) Josefa Krubnera. Zaznívá tedy stará čeština: *„Co přes tyto legáty (odkazy příbuzným) a dluhy pozůstalostní zbude a zůstane mým, ať nemovitý, nebo movitý, buď v království Českém, buď kdekoli jinde ležící nebo v požadavcích spočívající majetek nynější a co bych ještě příště skrze požehnání Boží nabyl, z toho nic nebudiž vyňato – ustanovuji ve všem za svého universálního dědice pana Arnošta Vojtěcha... kněze kardinála z Harrachů... arcibiskupa v Praze... jej jako arcibiskupa v Praze s arcibiskupskou kapitulou i arcibiskupy po něm následující a primatáře v této říši poslušně prosím a jemu svěřuji, aby sestárli chudí důstojníci a vojáci, kteří ve službách válečných zneschopněli, z mého majetku a na něm ve dvou (co do požitku) rozdílných třídách potud a tolik – jak statek a majetek můj a výtěžek z toho po zaplacení legátů a obsluha těch vojnův a hospodářství toho dopouštěti bude, zaopatřování byli jídlem, nápoji, šacením a jinými potřebami, aby na tom žili a nuceni nebyli po věrných a dlouholetých službách válečných žebrati nebo docela ve zkázu přijíti.*

V tento můj pozůstalý nadační ústav nebudiž nikdo přijat, kdo by nebyl zároveň římsko-katolického, jedině spasitelného náboženství a toliko tací, budtež vždy ochotně v ústav ten přijati, kdož zmrzačili ne jinak než jediné ve vojstě Nejjasnějšího arcidomu Rakouského. Každý má pokud možno společně slyšeti denně mši svatou, ráno a večer před jídlem a po jídle dle křesťanského obyčeje se pomodliti, a také v ostatním životě jen život věčný

¹⁰ Jako svědci při kšaftu vystupovali šlechtici Vilém Lamberský, Karel Kryštof Stařinský z Libotova, Václav Záruba z Hustířan a Hynek Bartoloměj Dohalský z Dohalic.

20 Kapitola první

na paměti míti... prosím svého Nejmilostivějšího Císaře a dědičného krále a pána, aby nad touto mou poslední vůlí – zůstane-li v platnosti – Svou nejmilostivější ochrannou ruku držeti ráčil...“¹¹

To vše platilo v případě Strozziho bezdětnosti. Kdyby měl Strozzi právoplatné potomky „...*má tento testament ipso jure et facto býti ničím a zrušen*“.¹² Poslední vůle šlechtice ukazuje úctu vladařskému rodu, více však jeho zbožnost a oddanost církvi. Invalidé měli podle závěti vést řádný život, modlit se podle křesťanského obyčeje ráno i večer a společně se účastnit každý den mše a pamatovat na život věčný. Ostatně nadace platila jen pro vojáky „*jediné samospasitelné katolické víry*“ a nadační ústav měl spravovat pražský arcibiskup s kapitulou jako univerzální dědic. V závěti je výslovně jmenován arcibiskup Arnošt Vojtěch z Harrachu. Proč byl správcem jmenován právě pražský arcibiskup, vysvětluje Antonín Novotný ve svém článku o péči o vojenské invalidy do počátku 18. století jeho snahou o rozšíření vlivu v oboru dobročinných a chudinských nadací. Harrach tak například svolil k založení hospitálu svatého Jana Křtitele u Vody na Malé Straně v roce 1661 a o dva roky později schválil přenesení hospitálu svatého Pavla z Poříčí do domu Těmpl u Týnského chrámu. Bojoval tak proti „*rozpínavosti Jesovitů, v níž správně viděl zmenšování své duchovní pravomoci*“. Zároveň uplatňoval na nadačních statcích svá patronátní práva k fám, což usnadňovalo rekatolizaci, revitalizaci far a jeho vliv na farníky.¹³

Strozzi ve svém odkazu prokázal však kromě jiného především mimořádné sociální citění a lidskost, která byla vyzdvihována i v pozdějších dobách. Jak jsme již uvedli, ne nadarmo čteme na jeho pomníku zlatým písmem vytesáno „*vera humanitate*“ – pravou lidskostí. Hrabě tak poněkud boří zažitý stereotyp bezohledných cizáckých a ještě k tomu katolických barokních šlechticů trýznících a vykořisťujících po Bílé Hoře (1620) nebohé české nekatolické poddané. Ostatně, co se týče péče o poddané,

¹¹ J. KRUBNER, s. 64–65 (Zemské desky, Kniha instrumentální - Tomus 262, Pagina 16).

¹² Tamtéž, s. 65.

¹³ A. POKORNÝ, s. 17.

pozadu nezůstala ani Strozziho manželka Marie Kateřina. Ta 22. prosince 1699 založila zbožnou nadaci u hořického kostela pro chudé na svém panství, tedy „...*pro ty, kteří nemohou výživu si obstarati a nemají svých příbytků a vlastních prostředků k živobytí*“.¹⁴ Odkaz platil de facto pro čtyři chudé muže a čtyři chudé ženy z Hořic, Třeměšovsi a Horní Dobré Vody k zabezpečení jejich základních potřeb. Nadace podle zachovaných dokumentů z fondu Ministerstva národní obrany (1952) fungovala ještě v roce 1947.

Strozziho nadace také mohla vyplnit bílé místo v sociálních službách státu. Péče o zestárlé vojáky a invalidy tehdy ještě neexistovala ani ve vyspělejší západní Evropě a hrabě svým nadačním odkazem, respektive jeho základní myšlenkou, možná předběhl i slavný projekt Ludvíka XIV. na Hôtel des Invalides v Paříži. Strozzi především reagoval na neutěšenou realitu vojenského života. Pokud totiž nedosáhli vážným zraněním postižení vojáci či staří chudí vysloužilci na určitou ochranu ve vrchnostenských či soukromých službách (například jako ne příliš oblíbení biřici či drábi) nebo ve špitálech, starobincích či zvláště v chudobincích (lazaretech), byli odkázáni na žebráckou hůl. Nutno poznamenat, že větší oblibě se těšil vojenský invalida jako žebrák než jako biřic. Někteří invalidé ale opravdu přicházeli „ve zkázu“ a zemřeli bídou, mrazem, hladem či žízni nebo onemocněli a bez péče neměli šanci na přežití. Vždyť jak křehké je zdraví lidské ještě dnes, natož v 17. století.

Je sice otázkou, jestli neměla být Strozziho nadace opravdu spíše skromněji laděným ústavem pro poddané – vysloužilé a invalidní vojáky z hořického panství a okolí, nebo už od počátku představovala široce koncipovaný nadační projekt. Autor spisu o Strozziho nadaci Josef Krubner zastává spíše první názor a smysluplně ho i zdůvodňuje.¹⁵ To,

¹⁴ J. KRUBNER, s. 73.

¹⁵ Například Josef Krubner zajímavě poznamenává (ovšem v kontextu úsilí o zřízení nového invalidního azylu v Hořicích): „...*aby příslušný pan arcibiskup nadaci tu spravoval, dal tím (Strozzi) zajisté najevo, že při tom neměl v úmyslu zařídit všeobecný zaopatřovací ústav invalidní, nýbrž že se mu jednalo pouze o zřízení útulku na jeho statku, a to pro jistý počet starých a nemajetných invalidů ve vojstě jeho veličenstva císaře rakouského – a to v mezích čistého výnosu panství hořického*

22 Kapitola první

jak přesně a jak široce hrabě svou nadaci zamýšlel, už se asi nedozvíme. Pro stát začínala být nadace atraktivní až později, když její jmění utěšeně rostlo a lákalo tureckými válkami ždímaný centrální fiskus habsburského státu. Ten ho využil pro lidumilné účely a zbavil se tak nelehké sociální otázky, která se už v ostatních evropských zemích dávno řešila. Koneckonců není právě toto na lidských dějinách zajímavé, když původně skromný účel a záměr se může v jiných souvislostech a s časovým odstupem proměnit ve velký projekt? Strozziho daleko menší busta mohla ale stejně tak dobře stát před malou invalidovnou v Hořicích.

V rámci přemýšlení o Strozziho nadaci jsme úplně zapomněli na samotného hraběte a jeho život. Strozziho další osudy po sepsání testamentu se odehrávaly plně v rytmu jeho diplomaticko – vojenské kariéry. Ke konci padesátých let 17. století se účastnil pod hrabětem Montecucolim válečného tažení proti Švédům v Polsku a pomocného výpadu ve prospěch dánského krále. V roce 1660 se stal hrabě císařským vyslancem u braniborského kurfiřta a podílel se na vyjednání Olivského míru (3. května 1660), který švédsko-polskou válku ukončil. Již v hodnosti polního podmaršálka byl pověřen v roce 1663 diplomatickou misí do Paříže. Možná se na dvoře krále Slunce Strozzi zmínil o své závěti ve prospěch invalidů a přiměl barokní kavalíry z okruhu Ludvíka XIV. ke stejným myšlenkám. Po návratu se Strozzi účastnil pod vedením hraběte Zrinyho obléhání Turků v hradu Kanizsa, kde utrpěl 20. května 1663 při výpadu nepřátel nepříjemné zranění ramene.

V šedesátých letech 17. stol již operovala na habsburské půdě vojska tureckého velkovezíra Ahmeda Köpröliho, a to se stalo Strozzimu osudné. Po zprávách o blížící se armádě velkovezíra bylo od obléhání Kanizsy upuštěno a vše se chystalo ke střetům s Turky, kde Strozzi nakonec našel svou smrt. Mladý šlechtic zemřel 6. června 1664, a to poněkud nešťastně zbloudilou kulkou po vítězné bitvě u řeky Mur, kde se tvrdě bojovalo o malý říční ostrov. Jak se mohlo stát, že právě po vítězné bitvě?

– na kterémžto panství oni invalidé žítí a zaopatření býti měli“; srov. J. KRUBNER, s. 16.

Strozzi děkoval svému vojsku za vítězství a odvalu v boji s Turky, defiloval přitom před shromážděnými vojáky a byl nečekaně skolen z koně kulí jakéhosi skrytého Turka. No řekněme dosti netypická smrt vedoucí k myšlence, že ani po vítězné bitvě by si člověk neměl být příliš jistý životem.

Petr Strozzi byl pohřben na vlastní přání vyslovené v závěti u vídeňských augustiniánů v rodinné hrobce v dvorním farním chrámu svatého Augustina. Bylo mu 38 let. Chtělo by se říci pouhých 38 let, ale vezměme v úvahu, že šlo o válečníka, který musel s variantou náhlé smrti v boji reálně počítat, jen její hodina byla nejistá.

Strozziho manželka Marie Kateřina rozená Khevenhüllerová z Frankenburgku zemřela až v roce 1714, tedy padesát let po svém muži! Podruhé se již nevdala, zemřela tudíž bezdětná, čímž byl nadační majetek uvolněn. Dvanáct let před svou smrtí, v roce 1702, navíc paní Kateřina učinila důležitou poslední vůli, v níž ve dvacátém článku svého kšaftu odkázala nadaci statky Třeměšoves, Horní Dobrou Vodu a dvůr Mlázovice a vše své movité i nemovité jmění „... *pro ony ubohé a nemajetné vojíny a důstojníky, a po způsobu a ve formě, jak to můj v Bohu odpočívající manžel byl ustanovil a nařídil*“¹⁶ (v případě úhrady dluhů věřitelům určila hraběnka k prodeji statek Třeměšoves). Ale nejen to. Již rok po nešťastné smrti svého manžela odkoupila vdova Kateřina od univerzálního dědice a správce nadace kardinála a arcibiskupa Harracha určité manželovy statky, které byl prelát nucen prodat, aby vyrovnal Strozziho odkazy a nemalé dluhy za finančně náročné vedení jeho pluku. Výtěžky z nadačních statků se tak nejen dobročinným zásahem věrné manželky shromažďovaly.

Nadaci totiž navíc štědře obdarovávali další donátoři. Hrabě Maxmilián Vavřinec ze Starhemberka věnoval v roce 1688 ve své závěti z 8. října nadaci celých 40 000 zlatých a několik odkazů učinil ve své závěti ze 7. srpna 1721 i císařský komoří hrabě Bernard Jiří Mikosch (celkem téměř 24 000 zlatých). Ty byly vyplaceny nadaci až v roce 1753 a 1780, kdy

¹⁶ J. KRUBNER, s. 18. Samotný text kšaftu paní Marie Kateřiny srov. týž, s. 69–70 (Zemské desky – Tomus 277, K 20).

24 Kapitola první

karlínská Invalidovna již sloužila svému účelu. Strozziho nadaci podpořovali nadále různí donátoři. Finanční obnos tedy utěšeně rostl, avšak Strozziho nadační záměr zůstal nerealizován.

Mezitím v Evropě vznikají první Invalidovny, především vzorový a proslulý Hôtel des Invalides v Paříži (Léonel Bruant, Hardouin Mansart), ústavy v Hesensku (1706) a na britských ostrovech v Londýně (Chelsea) či v Dublinu. Proto český král a císař římský Karel VI. Habsburský nechtěl zůstat pozadu a 27. května 1728 rozhodl o vzniku Invalidovny, a to právě z prostředků bohaté Strozziho nadace. V duchu ostatních evropských invalidoven, kdy budova stojí v těsném sousedství centra metropole, bylo vytipováno takzvané Špitálské pole poblíž hlavního města, pozdější první pražské předměstí Karlín (původně Karolinenthal, 1817). Hořické panství bylo z důvodů odlehlosti zamítnuto, a to i přes Strozziho výslovné přání, aby invalidé byli živeni „na jeho statku“, což budou vždy zdůrazňovat zastánci invalidního azylu v Hořicích.

V Praze kromě Špitálského pole přicházel v úvahu i Smíchov či zahrada a prostory Michnova paláce na Újezdě. Nesmíme opomenout, že ještě před samotným rozhodnutím císaře Karla VI. o zřízení Invalidovny rozvažovalo pražské místodržitelství použít Strozziho nadaci na zřízení Všeobecného ústavu pro chudé a sirotky po vzoru vídeňského *General Armen- und Waisenhaus*. Díky rozváznému odporu správce nadace arcibiskupa Ferdinanda Khünburga a komisařů nadace Jana Arnošta hraběte Schaffgotsche a Václava Arnošta Markvarta z Hrádku k tomu nakonec nedošlo. Samostatnost Strozziho nadace tak zůstala uchráněna.¹⁷

Právě pražský arcibiskup Ferdinand Khünburg, který se tolik zasloužil o svatořečení českého barokního idolu Jana Nepomuckého (1729), zakoupil jako „*testamentární administrátor Strozziho nadace*“ vytipovaný pozemek za špitálskou branou. Ten patřil od roku 1217 pražským křižovníkům s červenou hvězdou, zastoupených velmistrem řádu Františkem Böhmem, a pěti dalším soukromým majitelům, kteří na něm měli ovocnářské či zelinářské zahrady, vinice, lom, studny a pole. Arcibiskup

¹⁷ A. POKORNÝ, s. 13–14. Chudobinec nakonec vznikl po roce 1733; tamtéž, s. 15.

přítom složil sumu přes 35 000 zlatých. Svědky odkoupení byli významní šlechtici – císařští komisaři Strozziho nadace – již zmíněný Jan Arnošt hrabě Schaffgotsch, František Josef hrabě Černím z Chudenic, Václav Hložek ze Žampachu, taktéž zmíněný Václav Arnošt Markvart z Hrádku a dva svědci z řad měšťanů. Pro přehled zhotovil zvláštní mapu dotyčných pozemků zemský zeměměřič Jan Jakub Knittel.¹⁸

Stavební plány budovy předložili vídeňský architekt Tommaso Erhardo Martinelli (pozdější stavitel invalidovny v Budapešti) a zejména vynikající a tehdy velmi populární architekt Kilián Ignác Dientzenhofer. Ten od roku 1730 po Tomáši Haffeneckerovi zastával funkci dvorního stavitele (*Hofbaumeister*) na Pražském hradě. Kilián Ignác neváhal zavést svůj monumentální projekt, z něhož se zachovaly v archivu křižovníků s červenou hvězdou tři velmi zdařilé a precizní výkresy tuší, císaři Karlu VI. do Vídně osobně. A nakonec „překvapivě“ vyhrál. Jeho velkorysé plány byly schváleny císařem 16. května 1731. V té době právě Dientzenhofer, samostatně činný od roku 1716, realizoval barokní chrám Maří Magdalény v oblíbených lázních Karlovy Vary, proslulý kostel svatého Mikuláše u kláštera benediktnů na Starém Městě nebo svůj soukromý letohrádek na Smíchově (Portheimka) a profesní dům u kostela svatého Karla Boromejského na Karlově náměstí. Byl tedy opravdu nesmírně pestře pracovně vytížen na různých místech, což pro něj bylo typické.

Invalidovna se měla v Dientzenhoferových monumentálních představách stát obrovským sociálně vojenským ústavem pro téměř 4000 osob. Měla se skládat z devíti rozsáhlých dvorů, jimž měl vévodit ústřední kostel, respektive barokní chrám s kupolí propojený se sousedními křídly jednotraktý chodeb. Ostatně chodby v podobě otevřených loggií by lemovaly všech devět uzavřených dvorů. Severnímu průčelí dlouhému tři sta metrů by dominoval velký vstupní rizalit (spíše však malý palác). Součástí projektu byly velké jídelny (refektáře) a kuchyně, rozlehlé

¹⁸ František KNEIDL, *Dějiny města Karlína. Špitálsko za branou poříčskou od dávných časů do založení Karlína (Kniha první)*, Praha, Unie, 1923, s. 267 (dále jen F. KNEIDL).

nemocnice s výklenkem pro oltář, společenské sály, dvory s kašnami a zahradní úpravou. Základem půdorysu všech křídel kromě severního traktu byla specifická – devíti poli klenby zaklenutá – obytná jednotka pro četu invalidů. Z ní se dalo vstoupit na takzvaný galeriový byt pro invalidy s rodinami či velící poddůstojníky.

Dientzenhofer se samozřejmě mohl formálně inspirovat pařížským vzorem čili Bruantovou dvorovou dispozicí s otevřenými arkádami a Mansartovým centrálním kostelem. Náplň jeho projektu v brožuře o karlínské Invalidovně velmi podrobně rozvádí architektka Augusta Müllerová.¹⁹ Dientzenhoferovo pojetí invalidní jednotky pro více než třicet lidí je ale naprosto specifické a originální a i celkové dimenzování a rozvržení obrovské budovy nemá obdoby. Pokud by byl Dientzenhoferův projekt realizován, vyrostla by v Praze největší Invalidovna v Evropě a snad i na světě.

V roce 1731 po schválení plánů se upravoval terén stavby na základě měření zemského měřiče Jana Jakuba Knittela. Základní kámen k Invalidovně pak položil sám vládce Habsburské monarchie Karel VI. dne 15. srpna 1732. Stalo se tak měsíc poté, co při lovu v Brandýse nad Labem omylem zastřelil svého tajného radu knížete Adama Františka ze Schwarzenberka.²⁰ Poklepání kamene tedy patřilo ke šťastnějším činům barokního Habsburka v Čechách. Karel VI. se v Praze zastavil vlastně bez slavnostního uvítání, „na zapřenou“, vyprovázejíc svou choť na léčení do tehdy i dnes oblíbených Karlových Varů.

Stavělo se nakonec až do 17. května 1737, i když stavba byla použitelná a obyvatelná již o dva roky dříve, kdy se do ní nastěhovalo prvních dvě stě obyvatel neboli „churavců“. Datum 1735 bylo prý na památku napsáno na kachel na jednom ze světlíků Invalidovny, což dnes již nelze

¹⁹ Augusta MÜLLEROVÁ, Jan Bedřich NOVÁK, *Karlínská Invalidovna*, Praha, 1948, s. 9–14 (dále jen A. MÜLLEROVÁ, J. B. NOVÁK).

²⁰ Patronem Schwarzenberků byl Jan Nepomucký. Karel VI. i vzhledem k této nešťastné události štědře obdaroval mohutné barokní stříbrné mauzoleum právě ke cti svatého Jana Nepomuckého (a Schwarzenberků), které vznikalo podle plánů Antonia Corradiniho do roku 1736 ve Vídni (Jan Josef Würth) a své místo našlo v presbytáři svatovítského chrámu, kam bylo v doprovodu armády z Vídně převezeno.

dohledat. Účty stavebních prací, vedené finančním úředníkem pražského arcibiskupství Janem Adamem Oeserem, zůstaly zachovány pro léta 1731–34. Podle nich se dovážel stavební kámen z Proseka a ze svahu Žižkova, vápenec k pálení vápna z Bráníka a dříví z Berouna. Pod vedením projektanta řídil stavbu zednický mistr Kašpar Mayer a tesařský mistr Ondřej Seits. Do roku 1737 se prostavělo necelých 170 000 zlatých a dokončen tak zůstal jen jeden severovýchodní dvorec z plánovaných devíti. Stavební komise vypočítala, že celý realizovaný projekt by podle Dientzenhoferových plánů stál přes milion zlatých a stavělo by se ještě přibližně čtyřicet let.²¹

Po dokončení by barokní Invalidovna pohltila obrovský prostor. Jako virtuální čtverec o délce stran tři sta krát tři sta metrů by se v současné době táhla až na kraj revitalizovaných Kaizlových sadů k činžovním domům, jež by zčásti obsáhla, a odtud dále v pravém úhlu jižně až k úpatí Vítkova. A to nemluvíme o přilehlých zahradách, parcích či hřbitovu v jejím okolí...

Původní plán musel být tedy projektantem upraven, zvolila se jiná střecha, centrální kostel byl nahrazen skromnou dvoulodní kaplí svatého Kříže na místě původně zamýšleného refektáře. Do budovy se včlenila do západního traktu nemocnice, do přízemí napravo od vchodu kantýna, krámy, důstojnické kasino, herna a salón. Průčelí se dostalo méně plastické výzdoby bez vstupů se sochami a sloupy s volutami. I tak je ale karlínská Invalidovna svými rozměry úctyhodnou stavbou, nejvýznamnějším a největším světským projektem jednoho z nejvýraznějších architektů českých dějin, který podle odhadů historiků architektury mohl projektovat až na dvě stě staveb.²² Už jen proto je Invalidovna hodna záchrany

²¹ Antonín PODLAHA, Památky archeologické XXXIV, 1925, s. 608.

²² Ke Kiliánu Ignáci Dientzenhoferovi například - Mojmir HORYNA, Jaroslav KUČERA, *Dientzenhoferové*, Praha, Akropolis, 1998. Horyna uvádí, že Invalidovna je: „...nepochybně nejmonumentálnější zakázkou v celém jeho (Dientzenhoferově) díle“, navíc jí dominovaly: „...strohé a přísné klasicistní formy, v té úplnosti v podobě zcela vyjimečné v jeho díle“ (tamtéž, s. 142). K Dientzenhoferovi též Milada VILÍMKOVÁ, *Stavitelé paláců a chrámů: Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové*, Praha, Vyšehrad, 1986, s. 169, 173–174.

28 Kapitola první

a úcty. Nezapomeňme, že je také nejvýznamnějším plodem Strozziho nadace, k jejímž dějinám se opět vrátíme. Dějiny nadace totiž tvořily důležitý vnější rámec vývoje v samotné Invalidovně.

Správu nadace měl nejdříve na starosti pražský arcibiskup, jak jsme již dříve viděli v případě kardinála Harracha a arcibiskupa Khünburga. Ke změně došlo v rámci centralizačních reforem za vlády první ženy na habsburském trůně – Marie Terezie. Tehdy byl roku 1743 ustanoven významný český šlechtic Štěpán Kinský ředitelem veškeré péče o invalidy ve státě. Následně byl 28. března 1750 v duchu osvícenského absolutismu a unifikčních tendencí zaveden generální systém invalidní. Vlastníkem všech nadačních nemovitostí zapsaným v zemských deskách a gruntovních knihách se stal „*c. k. invalidní ústav*“. Jen dosazování kněží k faram na hořickém panství zůstalo pražskému arcibiskupovi. Vrchní správu všeho nadačního jmění převzala státní invalidní komise a správa Invalidovny byla svěřena vojenskému veliteli. Prvním z nich se stal 10. listopadu 1750 generální strážmistr František z Gallhau, který spravoval Invalidovnu spolu s komisí. V ní působili dva podplukovníci, setník-auditor (soudce), setník-účetní (finance), vojenský polní komisař jako pokladník, 6 dalších důstojníků a tři chirurgové. Tato komise, na níž se invalidé hojně obraceli,²³ se v dobových pramenech nazývá „*Invalidenhaus -Kommando*“.

Nadace tvořila v tomto systému vlastně jen vedlejší pramen příjmů státního invalidního fondu, její jmění bylo vykazováno alespoň formálně vždy odděleně. Po finanční krizi v roce 1811 a zmenšování příjmů z nemovitostí, se nadační jmění vtělilo 4. srpna 1814 definitivně ve státní invalidní fond (takzvaná inkamerace fiskem). Výnosy nadačního jmění a úroků totiž nestačily na finanční pokrytí nadačních míst, vypomoci tudíž musel stát, jenž celkem logicky neviděl důvod evidovat nadaci nadále odděleně.

²³ Jejich žádosti z let 1880–1914 jsou dosud ve VHA zachovány. Jedná se o žádosti o přijetí do Invalidovny, o žádosti o podporu, jednorázové přídatky, invalidní penze, žádosti o kvitance přiznaných podpor, výkazy stavů a podobně. Fond o více než 230 kartonech není archivně zpracován a čeká v nových krabicích na prostudování, jež však tak trochu přesahuje síly jednoho člověka...